

Rédey, Zoltán

[Taneski, Zvonko. **Metaforické modely obraznosti v poézii Jána Ondruša**]

Opera Slavica. 2008, vol. 18, iss. 3, pp. 65-68

ISSN 1211-7676

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/116775>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Je výborné, že do zborníku prispel aj samotný jubilant Pavol Petrus, a to štúdiou, v ktorej hodnotí – na základe nového sprístupneného materiálu – Vajanského rozporuplný vzťah k českej literatúre, najmä k J. Nerudovi, lumírovskej generácii a k skupine českých realistov (A. Jirásek, G. Preissová atď.).

Druhý český účastník, Ivo Pospíšil, pripravil pre zborník metodologicky koncipovaný príspevok o postavení literárnej vedy v súdobej humanistike, ktoré je charakterizované napätím medzi progresivizmom a konzervativizmom. Pospíšil analyzuje túto tézu na premenách súčasnej genológie, ktorá transcenduje k iným vedným sféram – k antropológii a k sociálnym vedám. Teoretický charakter má aj referát Stanislava Rakúsa interpretujúci princíp utópie v tematickej štruktúre umeleckého diela. Príspevok Jána Sabola konfrontuje binárnu opozíciu symetrie a asymetrie v básnickom texte a sleduje tento protiklad v oblasti rytmotvorných prvkov, vo vzájomnej relácii rytmickej a metrickej veršovej štruktúry. Pavol Petrus ako autor publikoval v zborníku ešte jeden príspevok, a to v spolupráci s Imrichom Sedlákom, s ktorým zostavil biografický portrét pripomínajúci život a dielo pozabudnutého básnika davistickej generácie Jozefa Tomášika-Dumína. Zuzana Stanislavová pripravila svoj referát k osemdesiatemu výročiu založenia detského časopisu *Slniečko*, ktoré vychádzalo v medzivojnovom období a potom od roku 1969 a ktoré okolo seba sústredilo najlepších slovenských spisovateľov pre deti a mládež najrôznejších generácií. K próze S. H. Vajanského sa vracia Ivana Taranenková, ktorá sleduje spisovateľovu zložitú cestu ku kanonizácii románu ako reprezentatívneho žánru k prezentácii slovenskej society. Druhý oddiel uzatvára referát Anny Valcerovej, ktorý motivicky rozoberá básnickú tvorbu literárneho kritika a publicistu J. Zambora do roku 1989, patriaceho tiež do okruhu Petrusových žiakov. Tretí tematický blok zároveň prináša doteraz najúplnejšiu (aj napriek svojmu výberovému charakteru) bibliografiu jubilatovho diela za roky 1952-2007, ktorú zostavili J. Sabol a M. Součková.

Zborník vydaný na počesť osemdesiatin Pavla Petrusa je dôkazom jubilatovho významu v slovenskom myslení o literatúre. V jeho životnom osude sa odráža nielen vývoj komparatívnej literárnej histórie za posledných päťdesiat rokov, ale aj dejiny vysokého školstva vo východoslovenskom regióne. Nikdy nezostal iba v pozícii kabinetného vedca, ale je ochotne počúvajúcim pedagógom a vedcom, ktorého teší kontakt so žiakmi a mladšou vedeckou generáciou. Nie náhodou vyjadril prof. Petrus vo svojom úvodnom slove aj svoje vedecké krédo, a to výrokom, že na literárnej vede nás fascinuje „*odvrátená tvár nepoznaného, tajomného i neskrotná dôvera v kreovanú možnosť jeho postupného poznávania...*“ (s. 11).

Anna Zelenková

Taneski, Z.: Metaforické modely obraznosti v poézii Jána Ondruša. LOGOS E. H., Nitra 2008.

Teoretická monografia Zvonka Taneskiho, ako ju vymedzuje jej názov, zahŕňa v sebe dva základné, z hľadiska bádateľského prístupu odlišné problémové (tematické) okruhy: jeden takmer až „neobmedzené“ široký a všeobecný, bazálny, univerzálny, „nadčasový“ – problém *metafory* a básnickej *obraznosti*, na ktorých sa zakladá bytostná, funkčná, for-

málo-druhovú podstatu poézie vôbec, a jeden neporovnateľne užší a celkom špecifický – *básnické dielo Jána Ondruša*, teda poézia v úplnej konkrétnosti a jedinečnosti.

Oba tieto okruhy by bolo možné zoširoka a zdĺhavo „otvárať“, resp. uvádzať – prvý vzhľadom na jeho všeobecnosť, druhý vzhľadom na jeho osobitosť. Taneski však ide „in medias res“ priamo k podstate veci, pričom k obom problémovým okruhom pristupuje s vysokou teoretickou fundovanosťou, celkovou pripravenosťou na ich riešenie, s dôvernou znalosťou vlastnej, celkovej podstaty i jednotlivých nuansí predmetu.

Autor totiž zjavne nezačína pertraktovať predmetnú problematiku od jej explicitne objasňovaných základov, najelementárnejších, východiskových aspektov, takpovediac „od nuly“, ale pohotovo ju rozvíja hneď na tej najvyššej, heuristicky vyhranenej, vyzretej úrovni. (Tie elementárne, všeobecne rámcujúce, resp. predpokladové či preliminárne stránky riešeného problému má autor samozrejme už dávno zvládnuté a v oblasti vymedzeného predmetu je naozaj „doma“) Práve z pozície tohto dôverného a suverénneho „zabývania sa“ vo zvolenej problematike sa zrejme Z. Taneski rozhodol pre takú metódu, resp. koncepciu konečnej, definitívnej realizácie svojej knihy, ktorá by mu umožnila v maximálnej miere sa aj osobne do nej „vložiť“, ktorá by sa tak zakladala vlastne na bezprostrednejšom, prenikavejšom a „osobne zúčastnenom“ prístupe k téme, nielen na akademicky dôkladnom, ale aj osobne, resp. bytostne autentickom interpretačnom zmocnení sa poézie J. Ondruša. Výsledkom je naozaj svojrázny a zaujímavý, pritom však obzvlášť koherentný, celistvý teoreticko-reflexívny text, ktorý má v mnohých ohľadoch blízko k esejistickému poznaniu, resp. ktorý vykazuje aj žánrovo-štylové znaky eseje (mimochodom na rôznosť „aplikovaných štýlov“ v knihe upozorňuje i sám autor). Treba však hneď dodať, že pokiaľ sa aj príklon k esejistickému, „osobnejšiemu“ diskurzu práve na pozadí prísne vedeckého (zvlášť scientisticky zameraného) bádateľského postupu neraz automaticky vníma alebo i fakticky uskutočňuje ako prejav istej (aj nežiaducej, neprípustnej) metodologickej „uvolnenosti“, „zľavovania“, upúšťania z teoreticko-bádateľských nárokov a kritérií, zatiaľ u Z. Taneskiho je to práve naopak – odhodlal sa tým na ťažšiu a riskantnejšiu cestu, sám si tým zvýšil latku náročnosti. Vidno to i na samotnom texte, ktorý sa pri svojej významovej nasýtenosti aj z čitateľského hľadiska akiste javí ako neľahký – o to viac, že jeho náročná literárnovedná výkladová a terminologická koncepcia je poznačená aj dôrazne individuálnym, idiomatically zafarbeným originálnym autorským rukopisom Z. Taneskiho vôbec (práve to zase na druhej strane robí prácu jedinečnou a príťažlivou).

Dovoliť si aspoň tvrdiť, že plnohodnotné prečítanie, čiže pochopenie monografie – dôsledné rozumenie jej významovej intencii, resp. výpovedného zámeru jej autora – si vyžaduje náročný recepný výkon, prináša však aj o to plnší recepný zážitok; predpokladá teda nielen určitý stupeň zainteresovanosti v pojednávanom probléme, jeho predbežnú znalosť (čo je napokon pri odborných textoch, resp. témach samozrejmosťou), ale v tomto prípade azda aj istú empatiu či otvorenosť k celej ondušovskej problematike, rozumenie týmto otázkam.

Taneskiho text sa vyznačuje pri všetkých svojich osobitostiach predovšetkým riešiteľskou dôkladnosťou (dôkladnosťou celkovej koncepcie, výkladovej logiky) – ktorá však v texte nie je vždy bezprostredne, priamo v procese bádateľského výkonu ostantatívne predvádzaná, ale prítomná skôr v podobe súhrnného, „v hotovosti“ predkladaného výsledku rozsiahleho predchádzajúceho výskumu. (O tom, že za týmto výsledkom stojí mimoriadne úsilie, niet pochybností.)

Miestami, napríklad na niektorých stranách kapitoly 2. 5. *Rozvitý obraz (alebo obrazný charakter Ondrušovej metafory)* sa autorova výkladová dikcia vymkne z tradične ponímaného prísneho vedeckého štýlu a tónu, vyznieva však o to presvedčivejšie a pôsobi-vejšie, podmanivejšie. Práve tu Taneski používa najviac „vlastných“ termínov, prívlastkov, označení či zvrátov. Vo väčšine prípadov možno oceniť práve „trefnosť“, výstižnosť týchto idiomatických literárnoteoretických pomenovaní v danom kontexte.

V každom prípade pracuje Taneski s poéziou Jána Ondruša citlivo a pritom suverénne ako s dôverne známym, dôkladne poznaným, osvojeným „heuristickým materiálom“. Pri svojej zasvätenosti, resp. poznaní problému potom dokáže riešiteľ postrehnúť aj také stránky – významové spojitosti, väzby či zákonitosti Ondrušových básnických textov, ktoré si literárna veda, kritika i teória, v takejto podobe či v takomto „osvetlení“, pri takomto nazeraní doteraz nevšimla, neregistrovala, napriek tomu, že v priebehu 90. rokov a zvlášť po roku 2000 venovala básnickému dielu J. Ondruša čoraz väčšiu pozornosť.

V tom najvšeobecnejšom zmysle sa Z. Taneski usiluje vlastne o „*diagnózu obrazu v Ondrušovej metafore*“, resp. skúma (Ondrušovu) „*metaforu ako základný materiál technológie verša*“. V rámci ondušovskej metafory rámcovo rozlišuje dva hlavné, podľa riešiteľa kľúčové typy či kategórie, a to *akustickú* (metafora *zvuku, hlasu, artikulačná metafora*) a *vizuálnu* metaforu.

Všima si inklinovanie Ondrušovej poetiky k „*jednému básnickému princípu, ktorý sa volá sugestibilitnosť*“, odhaľuje pritom špecifické fungovanie niektorých motivických archetypov, resp. kľúčových motivicko-symbolických, obrazno-sémantických (zmyslovo-recepčných) mechanizmov a relácií v Ondrušovej poézii. Identifikuje napríklad semiotické mechanizmy oxymorických väzieb (kapitola 2. 4. *Krása paradoxu a/lebo/ oxymoron*) – práve v tých sa najmarkantnejšie preukazuje príslovenná ondušovská rozpornosť – ako aj zmyslových sugescií. Pozoruhodná je v tejto súvislosti napríklad Taneskiho typológia ondušovskej synestézie – synestetických efektov (kapitola 2. 3. *Miešanie predstáv/synestézia*). Popri už existujúcich interpretáciách, ktoré sa snažili túto problematickú či skôr umelo problematizovanú rozpornosť, rozdvojenosť, protirečivosť – oxymorickosť a paradoxnosť u J. Ondruša uchopiť a objasňovať efektívne, bez zavádzajúcich simplifikácií a mystifikácií, vecným a literárnoteoreticky korektným spôsobom (F. Matejov, P. Zajac), prichádza aj Taneski s originálnymi postrehmi a výkladom. Z. Taneski takto relevantným spôsobom prispieva vôbec k objasneniu, toho, prečo sa „*s Ondrušom v slovenskej poézii uskutočnil nový, absolútne neznámy básnický systém*“ – toto jeho konštatovanie nepredstavuje v kontexte súčasnej kritiky nejaký ojedinelo vyslovený názor.

Taneski pri tom všetkom celkom nevojak naráža aj na známe problémy, resp. otázky ohľadom najsymptomatickejších stránok Ondrušovej básnickej metódy, jeho spôsobu písania (vytváranie prepracovaných, „opravených“ verzií vlastných pôvodných textov) – všimol si napríklad, že „*na Ondrušových opravách starých textov je zaujímavé to, že i po desaťročiach si pamätal východiskovú predstavu (denotát), ktorú potom v básni metaforizoval...*“.

Pravda, interpretované oxymorické, synestetické i ďalšie zmyslovo sugestívne efekty vníma autor práve ako konkretizované funkčné obrazno-sémantické aspekty metafory – aj to však v organickej spojitosti s permanentne zohľadňovaným „*pre celú tvorbu Jána Ondruša dôležitým intonačným prvkom básnického výrazu*“ a takisto aj s celkovým výpovedným gestom J. Ondruša i jeho existenciálne chápaním a konštituovaným básnickým svetom.

Završujúcu fázu monografie predstavuje napokon explikácia formálno-štruktúrál-nych, t. j. morfológicko-syntaktických a lexikologických aspektov, resp. osobitostí Ondrušovej metafory – sústredená do troch zhustených, kratších ilustratívne prehľadových kapitol uvedených na konci práce v osobitne vyčlenenej *Prílohe: Morfológia Ondrušovej metafory, Syntax Ondrušovej metafory a Lexika Ondrušovej metafory*.

Spôsob, akým pristupuje autor k výrazovým kvalitám a osobitostiam Ondrušovej lyriky, ako ich interpretuje a syntetizujúco i paradigmaticky sprehľadňuje, je metodologicky dôsledný, logický, pritom tvorivý, originálny a prináša viacero zaujímavých nových pohľadov na texty tohto nezriedka kontroverzne prijímaného a hodnoteného, po dlhý čas nedoceneného, negatívne i kladne mystifikovaného básnika. Taneski svoj postoj k nemu vyjadruje dosť jednoznačne a dôrazne, keď o sebe vyhlasuje, že „*nestojí na rovnamej rovine s tými bádateľmi, ktorí v poézii Jána Ondruša vidia len psychologizované odlesky verša bez logiky, racionálneho systému a bez pevnejšej štruktúry básne*“. On vníma Ondruša ako básnika „*mimoriadne emotívneho, senzibilného, nie však sentimentálneho*“, pre ktorého je príznačná „*poézia disparátnych konštelácií*“, plná „*existenciálnych metafor*“ a „*rafinovaného estetizmu*“, ale takisto napríklad aj „*narcizmu*“ – vidí v ňom napokon autora, ktorého charakterizuje ako „*básnika modernistu i postmodernistu*“. Podstatné je však to, že za týmto takmer až proklamatívne vyjadreným postojom či osobným presvedčením autora stojí jeho faktické, hĺbkové analytické poznanie samotnej Ondrušovej poézie a systematizovane zhrnuté konkrétne výsledky tohto poznania, ktoré sú dôkazom toho, že Taneski rozumie poézii J. Ondruša v najvyššej miere.

Knihu Z. Taneskiho považujem za relevantný a hodnotný príspevok k literárnovednému poznaniu poézie Jána Ondruša, – svojou koncepciou, kvalitou i rozsahom splňa podmienky náročnej teoretickej monografie. Aj v tomto ohľade si táto práca – teda ako unikátna, výsostne literárnoteoretická vedecká monografia o básnickom diele jedného z najosobitejších predstaviteľov slovenskej lyriky druhej polovice 20. storočia – zasluhuje osobitnú pozornosť a ocenenie.

Zoltán Rédey